

ARISTOTEL

ETICA NICOMAHICĂ

TRADUCERE DIN LIMBA ELINĂ

de TRAIAN BRĂILEANU

CUVÂNT ÎNAINTE

Nu se mai poate tăgădui că studiul limbilor clasice e în plin declin. Acest proces a început de multă vreme și el pare a se apropia de sfârșit. Decadența clasicismului se simțea acum pe la mijlocul secolului XIX, cum putem citi la Schopenhauer în „Parerga și Paralipomena“:

„Nu există doar o înviorare mai puternică pentru spirit decât lectura vechilor clasici: îndată ce ai luat pe vreunul dintre ei în mână, fie numai pentru o jumătate de oră, te simți îndată îmborsărit, ușurat, purificat, înălțat și întărit; e ca și cum te-ai fi răcorit la apa proaspătă a unui izvor de munte. Se datorește oare aceasta limbilor vechi și perfecțiunii lor, sau măreției spiritelor ale căror opere rămân nevătămate și neslăbite de trecerea a mii de ani? Poate că amânduror acestor fapte. Aceasta însă o știu, anume că, dacă, așa cum suntem amenințați azi, învățarea limbilor vechi va înceta cândva, atunci va veni o literatură, constând din scrieri atât de barbare, seci și netrebnice, cum nu s-a mai pomenit...“

Nu împărtășim, nici în această privință, „pesimismul“ lui Schopenhauer, afirmând că decăderea învățării limbilor clasice va opri înflorirea literaturilor naționale a filozofiei și științelor. Dar cert este că clasicismul a fost temelia culturii spirituale a națiunilor europene și în clasicism va trebui să căutăm, într-un chip oarecare, posibilitatea de regenerare a acestei culturi amenințată de tehnicismul modern.

Asupra folosului și nefolosului studiului limbilor vechi în școală s-a vorbit și s-a scris mult și temeinic. Nu vom mai stărui asupra acestei probleme. Fapt este că pentru acest studiu școala nu mai are nici loc, nici răgaz, nici profesori bine pregătiți, nici elevi cu tragere de inimă.

Suntem totuși dispuși să dăm dreptate lui Schopenhauer că pentru scriitori, orice-ar spune „realiști“, în învățarea limbilor clasice e de neprețuit folos.

„...Imitarea stilului celor vechi, în limbile lor proprii, care întrec în perfecțiune cu mult pe ale noastre, este cel mai bun mijloc spre a ne pregăti pentru o exprimare îndemânatică și desăvârșită a ideilor în limba maternă. Pentru ca cineva să devină un mare scriitor, aceasta e chiar necesar: așa cum este necesar pentru un viitor sculptor și pictor să se formeze prin imitarea modelelor antichității, înainte de a trece la compoziții proprii. Numai prin scrierea limbii latine învățăm a trata dicția ca o operă de artă, a cărei materie este limba, care trebuie tratată deci cu cea mai mare grijă și băgare de seamă... Omul care nu cunoaște limba latină se aseamănă unuia care se află pe o vreme cu ceață într-o regiune frumoasă: orizontul său e foarte mărginit:

numai lucrurile cele mai apropiate se văd limpede, câțiva pași mai departe ele se pierd în forme nedesluite. Orizontul latinistului însă se întinde foarte departe, prin secolele mai noi, evul mediu, antichitate“.

Dar, să zicem că această latură formală, estetică, n-ar trage prea mult în cumpănă, rămâne totuși conținutul problemelor clasice, cel puțin al unora, conținut care ne îmbogățește cunoștințele, ne înlesnește orientarea în viață, ne deschide drumul spre înțelegerea sufletului omenesc.

Nu vorbim de științele exacte, de matematică, mecanică, astronomie, fizică, chimie, zoologie și botanică, în aceste științe, și tehnicile dependente de ele, s-au înfăptuit progrese care întrec cu mult știința antică. În filozofie însă, atât în cea speculativă cât și cea practică (morală), avem încă mult de învățat de la cei vechi. Și să nu uităm că această filozofie e cuprinsă și în literatură și în operele istorice, nu numai în scrierile filozofilor.

Avem deci nevoie de traduceri ale operelor clasice din antichitate. Toate națiunile civilizate au traduceri bune și tot mai îngrijite. Germanii, francezii, italienii, englezii și-au adunat comorile antichității în limba lor.

La noi, în anul 1863, Domnitorul Cuza a instituit un premiu de o sută de galbeni pentru traduceri din autorii latini și eleni „Monitorul Oficial“ din 17 iunie 1863; vezi Xenopol, *Istoria Românilor* vol. XIV, pag. 128) ¹ Nu putem spune că de atunci s-a făcut tot ce s-ar fi putut face în această privință în curs de opt decenii. Dar, cel puțin de azi înainte, până se mai găsesc profesori de limbi clasice, ar fi să se înceapă o revizuire a traducerilor făcute până acum și să se organizeze o muncă sistematică de traducere a operelor netraduse încă. Dar să fie traduse bine și într-o limbă românească literară și frumoasă. Poate că vor veni și vremuri mai bune când tineretul va avea răgaz să învețe latinește și grecește, dar deocamdată să avem la îndemână pentru educația intelectuală a tineretului cel puțin conținutul operelor clasice vechi.

Aristotel care prin secole a fost citit, tâlmăcit și răstălmăcit în toate școlile Apusului, nu s-a bucurat prea mult de atenția traducătorilor noștri. Abia

1. În Franța, *Etica* lui Aristotel a fost tradusă de Adamantius Coray (1748-1833), „premiat cu premiul decenal al Institutului Franței pentru traducerea *Caracterelor* lui Teofrast în 1799, traducător (din ordinul și cu cheltuiala lui Napoleon) al *Geografiei* lui Strabon, al *Vieților Oamenilor Iluștri* de Plutarh, al *Politicei* și *Moralei* lui Aristotel, al lui *Gorgias* al lui Platon și al *Memorabilelor* lui Socrate. Filip Furnaraki, nepot al Stolnicului Stamati Furnaraki din Iași, a fost timp de 15 ani (1819-1833) secretarul lui Coray. Acest Furnaraki veni în 1834 la Iași. Întoarcerea lui la Paris fu un prilej binecuvântat pentru Spătarul Alecsandri și pentru alți boieri din Iași care hotărâseră pornirea în depărtata Franța a copiilor lor. O dată cu Alecsandri și tot în grija lui Filip Furnaraki mai plecau alți trei fii de boieri: Alexandru Cuza, Nicolae Docan și Panait Radu...“ (Elena Rădulescu-Pogoneanu *Viața lui Alecsandri*, Scrisul Românesc, Craiova, 1940, pag. 34-36). Înțelegem deci interesul domnitorului Cuza pentru tâlmăcirea operelor clasice în limba română.

în timpurile mai noi Politica sa a fost tradusă de dl Șt. Bezdechi, iar din Retorica sa a fost tradus capitolul despre afecte. Dar scrierile logice, Organonul său? Dar Metafizica sa? Se țin, la universitățile noastre cursuri de logică, metafizică și etică fără ca studenții să poată cunoaște scrierile lui Aristotel decât doar din traduceri franceze sau germane (dacă le pot găsi și înțelege)!

În orice caz, traducerea în românește a Politicii cere și pe cea a Eticii, iar cea a Eticii va cere pe cea a scrierilor psihologice ș.a.m.d., până ce vom avea în românește întregul sistem de filozofie al lui Aristotel.

Traducerea de față a fost făcută după textul ediției Firmin-Didot (Paris, 1883) și a fost comparată cu traducerea latină cuprinsă în această ediție, precum și cu excelenta traducere a lui Eugen Rolfes (Aristoteles– Nikomachische Ethik, Leipzig, Felix Meiner, 1933 – Philosophische Bibliothek Band 5).

TRAIAN BRĂILEANU

NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ

(din Friedrich Ueberwegs, *Grundriss der Geschichte der Philosophie des Altertums*, ediția a 11-a îngrijită de Karl Praechter, Berlin, Mittler und Sohn, 1920).

Ediții și traduceri ale operelor complete ale lui Aristotel.

Ediția cea mai de seamă dintre cele din timpurile mai noi este cea a Academiei de Științe din Berlin, vol. I și II: *Aristoteles Graece ex rec. Imm. Bekkeri*, Berol. 1831; vol. III: *Aristoteles Latine interpretibus variis*, ib. 1831; vol. III: *Scholia in Aristotelem collegit Christ. Aug. Brandis*, ib. 1836; vol. V: *Aristotelis, qui ferebantur, librorum fragmenta collegit Valent. Rose. Scholiorum in Aristot. supplementum. Index Aristotelicus*. Ed. Herm. Bonitz, ib. 1870

Traduceri germane: 1) în Colecția Metzler;

2) în Biblioteca de traduceri Hoffmann;

3) în Biblioteca filozofică (Leipzig, Meiner)

Traducere franceză: *Aristote*, trad. en français avec des notes perpétuelles par J. Barthélemy Saint Hilaire, Paris, 1879-1892.

Ediții și traduceri ale Eticelor lui Aristotel

Ethica Nicomachea, ed. C. Zell, 2 vol. Heidelberg 1820; Ed. A. Coray, Paris 1822; Ed. Cardwell, Oxon. 1828-1830; Ed. C.L. Michelet (cu coment.); Berol. 1829-1835, ed. a 2-a, 1848. Bekker a editat *Et. nic.* și separat 1831, 1845, 1861.

Textul lui Bekker e reprodus în ediția W.E. Jelf, Oxf. și Lond. 1856; *Eth.* ed. B. St. Hilaire, Paris 1856; Rogers, Edit. Altera, Lond. 1865. *Ar. Ethics*, ill. by Alex. Grant, Lond. 1856-1858, ed. a 4-a 1884. *Arist. Eth. Nicom.*, ed. et commentario continuo instruxit G. Ramsauer. *Adiecta est F. Susemihlii ad editorem epistola critica*, Leipz. 1878. *Ar. Eth. Nicom.*, rec. Fr. Susemihl, Lips. 1880, ed. 3, cur. O. Apelt, Lips. 1912. Compară: Susemihl, *Die Bekkerschen Handschr. der nikom. Eth.* Jahrb. f. Philol., 117 (1878), 625-632; idem *De Aristotelis Ethics Nic. recognoscendis* dissert. I et II, Berl. 1878. *Arist. Eth. Nic. recognov.* I. Bywater, Oxonii 1890, 1913. Cărțile VIII și IX (Despre prietenie) au fost editate separat de Ad. Theod. Herm. Fritzsche, Gissen 1847. Cartea V edit. sep. de Henry Jackson, London 1879. *Nicomch.* *Ethics books I-IV and X*, ch. 6-9 by E.L. Hawkins, Oxf. 1881. *Arist. Ethics* ed. by J. Burnet. *Arist. Nicom. Ethics*, Pref. and explan. notes by D. Chase, London 1906. *Arist. Nicom. Eth. book VI*, with essays, notes and transl. by J.H.G. Greenwood, Cambr. 1909. *Ar. Nic. Ethics translation with notes* by J. Welldon, London 1892. Traduceri germane de Christ. Garve, 2 vol. Breslau 1798 și 1801, Ad. Lasson, Jena 1909, Eug. Rolfes, ed. a 2-a Leipzig 1911, apoi ed. din 1920 și ediție nouă 1933 (Philosophische Bibliothek, vol. 5, Leipzig Felix Meiner).

Ethica Eudemia, ed. A. Th. H. Fritschius, Regensb. 1851.

Adiecto de virtutibus et vitiis libello rec. Fr. Susemihl, Leipzig, 1884.

Arist. quae fereuntur Magna Moralia rec. Fr. Susemihl, Leipzig, 1883.

VIAȚA ȘI OPERA LUI ARISTOTEL ¹

Aristotel s-a născut la Stagira (sau Stagiros), oraș așezat în partea răsăriteană a peninsulei Chalcidice, în anul 384 (înainte de Hristos). Tatăl său Nicomahos, descendent al unei familii de medici, fusese medicul curant al Regelui Amyntas II al Macedoniei, tatăl lui Filip. Rămas de timpuriu orfan, Aristotel fu crescut și educat de un anume Proxenos, cetățean al orașului Atarneus din Misia.

În anul 367 î.Hr., Aristotel veni la Atena și intră în Academia lui Platon, care era atunci în vârstă de 60 de ani. În Academie Aristotel rămase până la moartea lui Platon (347 î.Hr.).

Conducerea Academiei trecând asupra lui Speusipos, nepotul de soră al lui Platon, Aristotel părăsi Atena împreună cu alt discipol al lui Platon, Xenocrat. Ei plecară la Assos. Acest oraș fusese dăruit de Hermias, un fost elev al lui Platon, care ajunsese domnitor în Atarneus, lui Erastos și Coriscos, și aceștia foști academicieni. E probabil că împreună cu Aristotel veni la Assos și nepotul său Calistenes, apoi mai sosi Neleus, fiul lui Coriscos, iar din apropiata insulă Lesbos veni și Teofrast din Eresos. Astfel se formă aici un cerc de academicieni și Aristotel începu a ține prelegeri din metafizică, etică, politică și fizică, punând temelia sistemului său filozofic, care, deși pornește de la Platon, se înfățișează totuși ca opera unui gânditor original, adânc și rodnic.

Cu Hermias, Aristotel întreține legături strânse de prietenie, care devin și mai intime prin căsătoria filozofului cu nepoata și fiica adoptivă a lui Hermias, Pitia. Din această căsătorie se născu o fată care primi numele mamei sale.

În anul 343 î.Hr., Aristotel se mută la Mitilene, pe insula Lesbos, unde rămase însă numai scurtă vreme, deoarece fu chemat la curtea lui Filip pentru a lua asupra sa educația lui Alexandru. Aristotel rămase învățătorul acestuia până la urcarea pe tron în 336 î.Hr.

În anul 335 î.Hr., Aristotel se întoarse la Atena și deschise o școală proprie, școala peripatetică. Numele de „Peripatos“ îl primi școala sau de la culoarele clădirii sau fiindcă prelegerile și convorbirile se țineau în plimbare. Școala era organizată după chipul Academiei ca o corporație care sta sub scutul Muzelor.

1. După: *Friedrich Ueberwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie des Altertums*, ed. a 11-a, îngrijită de Karl Praechter, Berlin, Mittler und Sohn, 1920 și Wilhelm Nestle, *Aristoteles Hauptwerke*, Stuttgart, Alfred Kröner, 1934 (ed. a 2-a, 1938).

Aristotel dezvoltă aici o activitate prodigioasă. În cei 13 ani cât a condus școala, el a ținut prelegeri din toate domeniile cunoștințelor de atunci, iar operele scrise sunt evaluate la 400 de cărți cu 143 de titluri.

Când vestea despre moartea lui Alexandru (323 î.Hr.) sosi la Atena, partidul antimacedonean începu să caute pricină prietenilor Macedoniei, și astfel i se pregătea și lui Aristotel o acuzare de „asebie“.

Filozoful părăsi Atena, „spre a nu da atenienilor prilej să păcătuiască a doua oară împotriva filozofiei.“ El se retrase la Chalchis în Eubea. Aici muri după câteva luni de la sosire (în 322 î.Hr.) de o boală de stomac.

Scrierile lui Aristotel se împart în ezoterice, cuprinzând probleme tratate în formă strict științifică în cercul discipolilor, și exoterice, menite pentru un public mai larg. Numai acestea din urmă au fost editate de Aristotel însuși, dar ele toate s-au pierdut, rămânându-ne numai un număr, de altfel destul de considerabil, de fragmente mai mari sau mai mici.

Scrierile ezoterice, care formau baza prelegerilor științifice în cercul discipolilor și pe care Aristotel nu le editase, au rămas în posesiunea școlii. După moartea lui Aristotel, ele au trecut în posesia lui Teofrast, iar apoi, după moartea acestuia, în cea a lui Neleus din Schepsis. Moștenitorii lui Neleus au ascuns manuscrisele într-o pivniță, deoarece erau amenințate să fie luate de regii din Pergamos, care adunau scrieri pentru biblioteca lor. Apelicon din Rodos le descoperi aici în anul 100 î.Hr. și le duse la Atena. În 86 î.Hr., ele căzură în mâna lui Sila, cu prilejul cuceririi Atenei și fură transportate la Roma. Aici, gramaticianul Tiranion cunoscu marea valoare a manuscriselor și el le dădu peripateticianului Andronicos din Rodos să le rânduiască și să le editeze, ceea ce se întâmplă, pare-se, între anii 60 și 50 î.Hr. Această ediție, și manuscrisele dependente de ea, formează baza cunoașterii filozofiei aristotelice până în ziua de azi.

Filozofia lui Aristotel cuprinde toate științele de pe acea vreme: logica, metafizica, psihologia, etica, politica, fizica, astronomia, zoologia, botanica, matematica, mecanica, optica, muzica, retorica și poetica.

Dar chiar după indicațiile lui Aristotel (în operele sale *Topica*, *Metafizica* și *Etica*), filozofia (totalitatea științelor) se împarte în:

1. filozofia teoretică (cunoașterea științifică a existenței, această cunoaștere însăși fiind scopul cercetării);
2. filozofia practică (îndreptată spre făptuire și dând făptuirii norme);
3. filozofia poetică (cuprinzând cunoașterea necesară spre a da materiei formă, în crearea de opere industriale sau de artă).

Filozofia teoretică cuprinde, la rândul ei:

- a) Fizica;
- b) Matematica;
- c) Prima filozofie (Ontologia sau Metafizica, numită și Teologie).

Filozofia practică ar cuprinde (după Eudemos):

- a) Etica;
- b) Economica;
- c) Politica.

Împărțirea lui Eudemos se întemeiază pe un loc din Etica lui Aristotel, după care un individ nu poate ajunge la o stare sufletească potrivită fără economie și poliție, adică fără o bună rânduire a casei (gospodăriei) și a Statului.

INTRODUCERE ÎN ETICA LUI ARISTOTEL

I

Teoria morală a lui Aristotel e cuprinsă în cele trei Etice: *Etica nicomahică* (în 10 cărți), *Etica lui Eudemos* (în 7 cărți) și *Etica Mare* (Magna Moralia) (în 2 cărți). Dintre aceste scrieri, *Etica nicomahică* aparține, după cercetările făcute, lui Aristotel. Ea își are numele de la Nicomahos, fiul lui Aristotel, care a editat-o prinzând diferitele cercetări etice într-o unitate și împărțind scrierea în cărți de aproape aceeași mărime. *Etica lui Eudemos* este o lucrare a acestui discipol al lui Aristotel, iar *Etica mare* este o scriere mai târzie, în care se găsesc influențe stoice. Cărțile V-VII din *Etica nicomahică* sunt identice cu cărțile IV-VI din cea a lui Eudemos. Acest fapt se poate explica în felul că atât Nicomahos cât și Eudemos au publicat aceleași prelegeri ale lui Aristotel, și că Eudemos a luat deci în tratatul său textul care i s-a părut că nu trebuie modificat, astfel că cele trei cărți comune nu sunt nici ale lui Nicomahos nici ale lui Eudemos, ci ale lui Aristotel. Dar s-ar putea ca aceste trei cărți să se fi pierdut din ediția lui Nicomahos sau din tratatul lui Eudemos și au fost completate din scrierea paralelă. Mai probabil este că prioritatea i se cuvine lui Nicomahos¹.

Etica este, după Aristotel, o știință practică. Aici *nu se cercetează virtutea spre a se ști ce este ea, ci pentru ca să devenim virtuoși*. Ea este deci o tehnologie morală. Într-o astfel de știință practică sau normativă nici nu se poate cere o exactitate asemănătoare celei în științele teoretice, ci numai o exactitate potrivită obiectului. Aici nu se pot da demonstrații stricte. Și auditoriul prelegerilor de etică trebuie să împlinească anumite condiții: în primul rând să aibă destulă experiență de viață, deci să fie de vârstă matură și să aibă un caracter format. Deci numai pentru cei care vor și pot să-și întocmească viața în conformitate cu rațiunea această știință va da roade depline.

Principiile generale ale Eticii aristotelice precum și fundamentarea ei psihologică păstrează înrudirea strânsă cu teoria morală a lui Platon. Vom găsi mai ales în *Legile* lui Platon această potrivire, întrucât aici Platon renunță la speculații metafizice și își întemeiază expunerile pe fapte empirice și pe cunoașterea empirică a sufletului omenesc.

Aristotel expune pe larg, în metafizica sa, dificultățile și contradicțiile ce se ivesc din adoptarea teoriei ideilor. El modifică idealismul platonice,

1. Ueberweg-Praechter, pag. 383.